

OLŠEVIEŃ

MITJA BRODAR

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

Govoriti o olševienu, posebni začetni kulturni stopnji mlajšega paleolitika, je prav gotovo hvaležna naloga, saj so prav naše najdbe iz tega kulturnega obdobja bistveno vplivale na paleolitsko problematiko v Evropi. Po drugi strani pa je manj hvaležna zato, ker je s kratkimi besedami nemogoče prikazati ves boj nasprotujočih si mnenj o njem, ki traja že skoraj 40 let. Nadaljnja izvajanja so le skop prikaz najbolj značilnih faz vsega dogajanja. Močno poenostavljena je tudi aktualna problematika.

V začetku tega stoletja sta Penck in Brückner postavila novo teorijo o poteku pleistocena. Ugotovila sta, da so se poledenitve štirikrat ponovile (günz, mindel, riss in würm), med njimi pa so bile tri tople interglacialne dobe (günz-mindel, mindel-riss in riss-würm). Njuna teorija se je splošno uveljavila in drži v glavnem še danes. Za problem olševiena prihajata v poštev le zadnji riško-würmski interglacial in pa zadnja würmska poledenitev. Ko so nato temu novemu geološkemu tolmačenju prilagajali tudi kulturni razvoj, je v začetku prevladala francoska razlaga, po kateri spadata ves kompleks moustériena in ves mlajši paleolitik v würmsko poledenitev. Moustérienska kultura naj bi zavzemala njen večji del, mlajši paleolitik pa naj bi nastopil šele po višku poledenitve, ko se je led že začel umikati, in naj bi trajal do konca poledenitve. Aurignacien bi kot začetek mlajšega paleolitika spadal potemtakem še v izrazito glacialno okolje, kar dokazujejo tudi številne najdbe severnega jelena v francoskih aurignaških postajah.

Do leta 1904 so splošno menili, da v območju Alp zaradi poledenitev sploh ni pričakovati paleolitskih najdb. Toliko večje je bilo presenečenje, ko je tega leta E. Bächler zasledil paleolitsko postajo v jami Wildkirchli, v višini skoraj 1500 m. Brez dvoma je bila poselitev jame mogoča le v topli dobi, ko v Alpah ni bilo ledu ali se je že umaknil v najvišje predele. Za to odkritje so prišli novi geološki pogledi na razčlenjenost ledene dobe ob pravem času. Na njihovi podlagi so novo visokoalpsko postajo ter kasneje še nekaj drugih brez nadaljnega uvrstili v zadnji, riško-würmski interglacial. Za takratna naziranja je bila kulturna ostalina najdišča skromna in primitivna. Primerjava s francoskim mlajšim paleolitikom sploh ni prihajala v poštev, a tudi francoski moustérien se je zdel že mnogo naprednejši. Ker tudi s kulturami pestnjakov ni bilo zveze, je preostala le uvrstitev v praemoustérien, ki je v Srednji Evropi po mnenju Obermaierja v zadnjem interglacialu nadomeščal pestnjaške kulture.

Danes sicer vemo, da niti geološka niti arheološka klasifikacija ne ustrežata, toda tedaj sta se odlično ujemali in zato se je tako tolmačenje tudi uveljavilo. To še tem prej, ker je bilo v močno oporo prodirajočim nazorom.

Edini vidnejši nasprotnik *Pencckove* geološke razčlenitve ledene dobe je bil dunajski prahistorik *J. Bayer*. Po njegovi teoriji o razvoju pleistocena se deli ledena doba z velikim vmesnim interglacialom samo na dve glavni poledenitvi. A tudi glede zadnje poledenitve je prišel do zaključkov, ki se niso skladali s *Pencckovo* geološko in še manj s francosko kulturno tezo. Njegovi terenski rezultati in razlaga profilov so kazali, da za časa aurignaške kulture ni moglo biti poledenitve, nasprotno je takrat morala vladati topla klima. V geološki interpretaciji razvoja njegove zadnje poledenitve je to dosledno upošteval in dokazoval, da je bila ta prekinjena s krajšim toplim presledkom — interstadialom. Značilno ga je imenoval aurignaški presledek, ker so po njegovem mnenju prav aurignaške postaje spadale vanj. Zaradi takih prevratnih nazorov pa je bil močno osamljen in so ga tudi hudo napadali.

Ob takem stanju je bila leta 1928 odkrita Potočka zijalka. Njene koščene konice, ki so po številu presegale vse do takrat znane srednjeevropske najdbe skupaj, so bile zadosten dokaz, da gre za mlajši paleolitik — aurignacien. To je bilo zaradi ostrega nasprotja z drugimi primitivnejšimi alpskimi najdbami novo veliko presenečenje. Ugotovitev, da gre za aurignacien, ni bila niti v začetku pa ves čas do danes nikdar sporna. Pa tudi ugotovitev, da je bilo v Potočki zijalki zaradi njene višine in lege ob robu poledenelega ozemlja življenje možno samo v topli dobi, ni mogla in ne more biti sporna.

Boljšega potrdila za svoje nazore si *Bayer* ni mogel želeti. V njegovi interpretaciji Potočke zijalke ni bilo nobenih težav, nasprotno, vse se je dobro ujemalo. Švicarske postaje s praemoustérienom sodijo v interglacial, kot mnogo mlajša pa gre aurignaška kultura Potočke zijalke v topli presledek zadnjega glaciala. Zaradi velike višine postaje 1700 m je po našem mnenju ta presledek seveda toliko poudarjen, da dobi skoraj že značaj medledene dobe.

V nekaterih najdiščih Srednje Evrope so bile razne koščene konice odkrite že prej, toda le posamezno ali vsaj v manjšem številu. Zato so ostale ob strani in se ni nihče z njimi posebej bavil. Imeli so jih enostavno za aurignacienu pripadajoči inventar. Ob velikem številu koščenih konic v Potočki zijalki na Olševi pa se je *Bayer* domislil še drugih takih najdb. Postaje Mamutova jama, Mladeč, Wildhaus, Badelhöhle, Lokve in Potočka zijalka so dale koščene konice, ki so si bile dovolj podobne, da jih je mogel imeti za isti tip. Imenoval ga je mladečka konica (*Lautscher Spitze*). Navedene postaje je združil v novo kulturno skupino, olševien, ki naj bi bil začetna stopnja mlajšega paleolitika v Srednji Evropi.

Kmalu po objavi prvih rezultatov in mnogo pred zaključkom izkopavanja v Potočki zijalki je *Bayer* leta 1931 umrl. Ker je bila njegova biglacialna teorija geološko nevzdržna, je bila takoj po njegovi smrti pozabljena in z njo vred pa žal tudi ideja toplega presledka z aurignaško kulturo. Edine sprejemljive razlage tako ni bilo več. Brez nje so ostale takrat nesporne ugotovitve v švicarskih jamah v očitnem in globokem nasprotju z ugotovitvami v Potočki zijalki. Po eni strani bi morala biti prae-

moustérien in aurignacien v interglacialu istočasna, po drugi pa bi moral človek obiskovati Potočko zijalko v času, ko je bila ločnica večnega snega pod jamo in ta vsa zaledenela.

Če ni dvoma, da gre v Potočki zijalki za aurignacien, je pa tudi jasno, da ta aurignacien ni tak, kakor ga imamo v francoskih najdiščih. To razliko je Bayer izrazil s postavitvijo olševiena. Drugi pa so si prav s to facialno razliko poskušali pomagati iz kronološke zagate. Olševske postaje imajo malo kamenega inventarja in še v tem skoraj ni klasičnih tipov francoskega aurignaciena. Ker so obiski zaledenene jame očitno nemogoči, so raje izbrali možnost, da gre za primitivno začetno obliko aurignaciena (naziv olševien so v glavnem obdržali), ki bi mogla pripadati še interglacialu. Torej istočasnost praemoustériena in olševiena, in sicer v interglacialu.

Pozneje je prišla predvsem z deli Soergela in Milankovića do velike veljave tako imenovana popolna razčlenitev pleistocena, ki je würmsko poledenitev razdelila na tri mrzle stadiale z dvema toplima presledkoma. Ker je pozicija mlajšega paleolitika v interglacialu le preveč motila, je na podlagi teh novih naziranj kmalu prišlo do spremembe. Prvi in večji interstadial je v praksi nekako nadomestil Bayerje v presledku in sčasoma je pri večini raziskovalcev prevladalo prepričanje, da pripadata Potočka in olševien prav temu presledku. Položaj švicarskih visokoalpskih postaj pa je ostal trdno v interglacialu. Tudi položaj francoskega aurignaciena kot mrzلودobne kulture ni bil omajan. Prisojali so ga v splošnem drugemu glacialnemu sunku, ki je prvemu toplemu presledku sledil.

Šele nekako po letu 1950 so se nazori začeli počasi spreminjati. Geološke razmere (sedimentacija, favna) v vseh visokoalpskih postajah so si tako podobne, da le težko dovoljujejo znatnejšo časovno razliko. Latentno vprašanje istočasnosti švicarskih in nekaterih drugih postaj (Drachenhöhle, Salzofenhöhle i. dr.) s Potočko zijalko se je spet ostro postavilo. Razreševanje pa je šlo tokrat v drugo smer. Analize sedimentov, ugotavljanje radioaktivnega ogljika v ostankih lesnega oglja in še drugi argumenti so polagoma spodjedli desetletja veljavno tezo, da švicarske visokoalpske postaje ne morejo biti kasnejše od interglaciala. Pri tem se vedno bolj uveljavlja mnenje, da so sploh vse visokoalpske postaje le interstadialne starosti, torej vendarle istočasne. Edina izjema je morda še Drachenloch v višini 2445 m, a po našem mnenju je tudi ta postaja istočasna z drugimi. Te istočasnosti vsekakor ni jemati dobesedno, kajti topli interstadial je trajal najmanj 10.000 let, verjetno pa še precej dalj. V profilu Mokriške jame se pojavi olševska kultura šele v drugi polovici ali celo v zadnji tretjini tega interstadiala. Pred nastopom aurignaciena je še precej tisočletij, v katerih se je mogla razvijati primitivnejša kultura švicarskih in drugih visokih postaj. Zanimivo je, da ostaja vprašanje te kulture z velikim časovnim premikom naprej, s pomladitvijo za ves poledenitveni nihaj, precej ob strani, čeprav je jasno, da bi bilo treba revidirati tudi mnenje glede praemoustériena.

Obenem so se spet znatno spremenili nazori o poteku würmske ledene dobe. Kmalu po zadnji vojni je bila skoraj čez noč zavržena Milankovićeve teorija. Njen pomen je prevzela analiza radioaktivnega ogljika. Klasičnim

geološkim metodam so prišle na pomoč nove vede, pedologija in v znatni meri palinologija. Prejšnje gledišče, trije ledeni sunki in dva topla presledka, je bilo verjetno le nekoliko preveč togo. Prehodi med enim in drugim stanjem so trajali dolgo, kar je bilo premalo upoštevano. Sedanja interpretacija kaže würmsko poledenitev, ki polagoma zmerom bolj narašča in proti koncu dosti hitro popusti. Vso krivuljo sestavlja vrsta manjših in večjih, toplejših in hladnejših oscilacij. Toda tako tolmačenje strelja mimo cilja, saj Potočka zijalka in druge visokoalpske postaje v njej nimajo prostora. Zares čudno je, da nastajajo teorije, ki ne upoštevajo dejstev. Že sama Potočka zijalka je dovolj močan argument, ki ga resen znanstvenik ne bi smel prezreti. Razen tega je pa preteklo tudi že nekaj let, odkar je bila pri nas odkrita druga olševska postaja, že omenjena Mokriška jama. V enakih okoliščinah kakor v drugih alpskih jamah, v plasteh s kostmi jamskega medveda, so bile v njej odkrite cele in precepljene koščene konice. Tako je odpadla možnost vsakega izmikanja, češ da je Potočka zijalka nerazložljiva izjema in se kot taka pač ne ujema s splošno teorijo. Na našem ozemlju imamo zdaj dve olševski postaji in vsaj za Vzhodne in Centralne Alpe z obrobnimi predeli je neovržno, da je bila klima za časa njihove poselitve topla, če že ne toliko, kot je danes, pa vsaj ne bistveno manj.

Kronološki problem, ki ga je sprožila Potočka zijalka, potemtakem še zmerom ni rešen. Je še vedno aktualen in pereč, kakor že vseh 40 let. Ker gre za veliko prelomnico paleolitika, to je za začetek mlajšega paleolitika, pa problem ni omejen samo na alpski prostor, temveč ima splošen pomen.

Zaradi osnovne važnosti je bil ves čas doslej v ospredju samo problem časovne uvrstitve. Problem kulturne klasifikacije je bil sicer tudi ves čas živ, toda vendarle nekako v senci. Kot že rečeno, je Bayer združil vse do takrat znane podobne najdbe v novi kulturni skupini, v olševieniu. Toda teh postaj je bilo razmeroma malo in argumentacija za postavitev nove skupine se je zdela mnogim premalo upravičena. Takrat, kakor žal pogosto tudi še danes, je veljalo pravilo, da je treba vsako najdbo primerjati s francoskimi in jo na tej podlagi klasificirati. V Franciji se začne aurignacien, ki mu pripada tudi olševski inventar Potočke zijalke, s koščenimi konicami, ki imajo precepljeno bazo. V olševskih postajah, ki naj bi bile začetek mlajšega paleolitika v Srednji Evropi, pa so nastopale le konice z neprecepljenim bazalnim delom, torej mladečkega tipa. Postavljalo se je zato vprašanje, ali je bil razvoj v Srednji Evropi drugačen kot v Franciji, ali gre za časovne razlike v nastopanju poedinih tipov in ali je skupna karakteristika olševskih postaj dovolj pomembna za obstoj samostojne kulturne skupine.

V kronološkem pogledu nova najdba v Mokriški jami razen v podrobnostih ni prinesla nič novega, utrdila je le položaj Potočke zijalke. Drugače pa je v kulturnem pogledu. Glede na koščene konice je bilo mogoče Mokriško jamo brez težav uvrstiti med olševske postaje. Prvi čas se je zdelo, da ostaja novo najdišče v kulturnem pogledu le v okviru že znane problematike, čeprav ni bilo mogoče prezreti oblikovne razlike koščenih konic obeh postaj. Prav oblika koščenih konic pa je v splošnem še malo proučena. Ker je v srednjeevropskih najdiščih razmeroma le malo koščenih

konice in so vse najdbe raztresene po velikem prostoru, se z njihovo tipologijo še nihče ni podrobneje bavil. Razen tega najbrž tudi zato, ker vsak poskus takoj pokaže, da je definicija oblike koščene konice zelo težavna. Vsako koščeno konico z nepreprepljeno bazo so v Srednji Evropi označili enostavno kot mladečko konico. V našem primeru pa je problem postavljen mnogo ostreje. Koščenih konic obeh naših postaj, ki sta si krajevno zelo blizu, nikakor ni mogoče metati v isti koš. Če izvzamemo odlomke, ki so premajhni za utemeljeno in zanesljivo primerjavo, so vse koščene konice iz Mokriške jame vendarle drugačne od koščenih konic iz Potočke zijalke. To presenetljivo spoznanje je zahtevalo nekaj časa, da se je moglo povsem utrditi. Sprožilo je pa tudi vprašanje, kako je v tem pogledu drugod po svetu v drugih najdiščih. Ker se na objavljene slike zlasti starejših najdb ni zmerom zanesti, marsikaj pa sploh leži samo v raznih muzejskih in drugih zbirkah, bi mogel dati pravilen odgovor samo točen pregled vsega, vsepovsod raztresenega gradiva. Toda že po obisku vsekakor znatnega števila inozemskih muzejev in drugih ustanov, ki hranijo v svojih zbirkah koščene konice, moremo dokaj zanesljivo trditi, da razlika med koščenim inventarjem Potočke zijalke in Mokriške jame ni niti slučajna niti omejena samo na naše ozemlje. Razlika je splošna, povsod je mogoče razlikovati postaje, ki imajo eno ali drugo vrsto koščenih konic. Ob teh ogledih se je pokazalo, da so njihove oblike sploh zelo raznovrstne. Morda gre za samo dva osnovna tipa z variantami, morebiti celo za več samostojnih tipov. Ali pa bi imela eventualno izdelana tipologija tudi kronološko kulturno vrednost, je nadaljnje vprašanje, še popolnoma nenačeto in mu za sedaj niti osnov reševanja še ni videti.

Če povedano povzamemo, je današnje stanje v problemu olševiena v glavnem naslednje. V kronološkem pogledu moremo govoriti o istočasnosti vseh visokoalpskih postaj v okviru interstadiala. Ker zadnja prirodoslovna raziskovanja kažejo, da v vsem würmu ni bilo toliko toplega obdobja, da bi bil takrat mogoč obisk visokoalpskih jam, smo prišli v novo zagato, katere rešitev je videti v treh smereh. Geološka in druga prirodoslovna raziskovanja utegnejo priti spet do spoznanja, da je würm vendarle globlje deljen. Ali pa bo treba rešiti le nesporazum v terminologiji, ker se isto obdobje imenuje včasih interglacial in drugič interstadial. Zdi se, da časovni obseg würma ni za vse raziskovalce isti. Naše mnenje k temu pa je, da bo razen tega treba odstopiti tudi od enotnega razvoja ledene dobe po vsej Evropi in postaviti več razvojnih shem za posamezne regije.

Drugače pa je v kulturnem pogledu. Olševien je bil postavljen kot kulturna skupina mladeških konic, torej koščenih konic z nepreprepljeno bazo. Vsekakor je bila ena koščena konica s preprepljeno bazo odkrita tudi v Potočki zijalki, vendar že po Bayerjevi smrti. Kasneje se je v raznih najdiščih število najdb obeh tipov sicer le počasi, toda vendarle večalo. Oba tipa pa ima le malo postaj, v katerih njuna medsebojna stratigrafska lega ni zmerom ista, kakor se zdi, da je to v Franciji. Zato je medsebojni odnos obeh tipov še vedno meglen. Ker je tudi malo najdišč, ki bi vsebovala razen koščenih konic še kaj več kamenega orodja, je kulturni odnos do francoskega aurignacijskega še močno nejasen. Če k temu dodamo še več kot verjetnost, da je na obeh področjih med kulturama precejšnja časovna razlika, je primerjava še toliko težja in so sklepi toliko bolj negotovi. Vse-

kakor pa pri sedanjem stanju tudi v Srednji Evropi ni več mogoče ločeno obravnavati obeh tipov, ker gre za enoten kulturni pojav. Olševien je danes francoskemu aurignacienu gotovo bližji, kakor je bil prvotno. Bilo bi vsekakor zelo koristno, če bi bile francoske aurignaške koščene konice proučene s srednjeevropskega gledišča.

Opozoriti pa je treba še na razmeroma nov kulturni pojav. V zadnjih letih je bilo odkritih nekaj najdišč, v katerih so bile ugotovljene koščene konice skupno z dvostransko obdelanimi kamenimi artefakti szeletske kulture. Pojavilo se je mnenje, da so prve stopnje mlajšega paleolitika pravzaprav szeletske. Vsaj na prostoru, ki ga je szeletska kultura zavzemala, naj bi bili olševski elementi kasnejši. Razpravljanje o medsebojnem odnosu in vplivu pa je za sedaj še v prvih začetkih.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Olšewien

Die Problematik des Olšewiens ist eine zweifache. Einerseits wird die Frage gestellt, welchem Zeitabschnitt des Jungpleistozäns diese jungpaläolithische Kulturgruppe zuzuteilen ist. Nach der Darstellung der bisherigen Auffassungen, die den Änderungen in der Beurteilung des Verlaufes der letzten Eiszeit angepasst wurden, wird die Zeitstellung des Olšewiens und übrigens jeglicher Kulturfunde in den hochalpinen Stationen im ausgiebig warmem Würminterstadial angenommen. Andererseits handelt es sich um die Stellung des Olšewiens im Rahmen der Aurignackkultur. In einigen, wenn auch wenigen, mitteleuropäischen Olšewestationen erscheinen nicht nur die für das Olšewien charakteristischen Knochenspitzen vom Lautscher Typus, sondern auch die Aurignacknochenspitzen mit gespaltener Basis. Ihre stratigraphische Lage ist jedoch im Gegensatz zum Westen nicht immer die gleiche. Infolge der in den Olšewestationen beobachteten allgemeinen Dürtigkeit an Steingeräten sind deshalb die Beziehungen zum Aurignacien Frankreichs noch sehr unklar, wobei auch mit einer grösseren Zeitdifferenz zu rechnen ist. Im Olšewien Mitteleuropas sind jedenfalls beide Typen der Knochenspitzen als eine einheitliche Kulturerscheinung aufzufassen. Die Frage des Verhältnisses Olšewiens zum Szeletien und ihrer gegenseitigen Beeinflussungen ist erst angeschnitten.